

Samling af Afgørelser

DOMSTOLENS DOM (Store Afdeling)

6. november 2018 *

»Præjudiciel forelæggelse – socialpolitik – tilrettelæggelse af arbejdstiden – direktiv 2003/88/EF – artikel 7 – ret til årlig betalt ferie – national lovgivning, som foreskriver fortabelse af den årlige ferie, der ikke er afholdt, og den finansielle godtgørelse for denne ferie, når en ferieansøgning ikke er blevet foretaget af arbejdstageren før arbejdsforholdets ophør«

I sag C-619/16,

angående en anmodning om præjudiciel afgørelse i henhold til artikel 267 TEUF, indgivet af Oberverwaltungsgericht Berlin-Brandenburg (appeldomstol i forvaltningsretlige sager i Berlin-Brandenburg, Tyskland) ved afgørelse af 14. september 2016, indgået til Domstolen den 29. november 2016, i sagen

Sebastian W. Kreuziger

mod

Land Berlin,

har

DOMSTOLEN (Store Afdeling),

sammensat af præsidenten K. Lenaerts, afdelingsformændene J.-C. Bonichot, A. Prechal (refererende dommer), M. Vilaras, T. von Danwitz, F. Biltgen, K. Jürimäe og C. Lycourgos samt dommerne M. Ilešič, J. Malenovský, E. Levits, L. Bay Larsen og S. Rodin,

generaladvokat: Y. Bot

justitssekretær: fuldmægtig K. Malacek,

på grundlag af den skriftlige forhandling og efter retsmødet den 9. januar 2018,

og efter at der er afgivet indlæg af:

- Sebastian W. Kreuziger som selvmøder,
- Land Berlin ved B. Pickel og S. Schwerdtfeger, som befuldmægtigede, bistået af Rechtsanwältin L. von Laffert,
- den tyske regering ved T. Henze og J. Möller, som befuldmægtigede,

* Processprog: tysk.

- den italienske regering ved G. Palmieri, som befuldmægtiget, bistået af avvocato dello Stato F. Di Matteo,
 - den ungarske regering ved E. Sebestyén og M. Z. Fehér, som befuldmægtigede,
 - den østrigske regering ved G. Eberhard, som befuldmægtiget,
 - Europa-Kommissionen ved M. van Beek og T. S. Bohr, som befuldmægtigede,
- og efter at generaladvokaten har fremsat forslag til afgørelse i retsmødet den 29. maj 2018, afsagt følgende

Dom

- 1 Anmodningen om præjudiciel afgørelse vedrører fortolkningen af artikel 7 i Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 2003/88/EF af 4. november 2003 om visse aspekter i forbindelse med tilrettelæggelse af arbejdstiden (EUT 2003, L 299, s. 9).
- 2 Anmodningen er blevet indgivet i forbindelse med en sag mellem Sebastian W. Kreuziger og dennes tidligere arbejdsgiver, Land Berlin (delstaten Berlin, Tyskland), vedrørende Land Berlins afslag på at betale Sebastian W. Kreuziger en finansiell godtgørelse for årlig betalt ferie, der ikke var blevet afholdt ved arbejdsforholdets ophør.

Retsforskrifter

EU-retten

- 3 Fjerde og femte betragtning til direktiv 2003/88 har følgende ordlyd:
 - »(4) Forbedring af arbejdstagernes sikkerhedsmæssige, hygiejnemæssige og sundhedsmæssige vilkår under arbejdet er et mål, der ikke bør underordnes rent økonomiske hensyn.
 - (5) Alle arbejdstagere bør have passende hvileperioder. Begrebet »hvile« bør udtrykkes i tidsenheder, dvs. i dage, timer og/eller brøkdele heraf. Arbejdstagerne i [Unionen] bør have minimumshvileperioder – dagligt, ugentligt og årligt – og passende pauser. [...]«
- 4 Dette direktivs artikel 7 med overskriften »Årlig ferie« har følgende ordlyd:
 - »1. Medlemsstaterne træffer de nødvendige foranstaltninger for at sikre, at alle arbejdstagere får en årlig betalt ferie af mindst fire ugers varighed i overensstemmelse med de kriterier for opnåelse og tildeling heraf, som er fastsat i national lovgivning og/eller praksis.
 - 2. Den minimale årlige betalte ferieperiode kan ikke erstattes med en finansiell godtgørelse, medmindre arbejdsforholdet ophører.«
- 5 Det nævnte direktivs artikel 17 fastsætter, at medlemsstaterne kan fravige visse bestemmelser i direktivet. Det er imidlertid ikke tilladt at fravige direktivets artikel 7.

Tysk ret

- 6 § 9 i Verordnung über den Erholungsurlaub der Beamten und Richter (bekendtgørelse om tjenestemænds og dommeres ferie) af 26. april 1988 (GVBl. 1988, s. 846, herefter »EUrlVO«) bestemmer:

»1. Tjenestemanden afholder så vidt muligt i en sammenhængende periode den ferie, som den pågældende har ret til. Ferien kan efter ansøgning fra tjenestemanden gives i perioder. Det skal som udgangspunkt undgås, at ferien opdeles i mere end to perioder. Såfremt ferien opdeles, har tjenestemanden krav på mindst to ugers sammenhængende ferie.

2. Ferien skal som udgangspunkt afholdes i referenceåret. Ret til ferie, der ikke er afholdt inden for 12 måneder efter referenceperiodens udløb, bortfalder. [...]«

- 7 EUrlVO indeholder ikke bestemmelser, der foreskriver tildeling af en finansiel godtgørelse for årlig betalt ferie, der ikke er afholdt ved arbejdsforholdets ophør.

- 8 § 7, stk. 4, i Bundesurlaubsgesetz (den tyske forbundslov om ferie) af 8. januar 1963 (BGBl. 1963, s. 2), i den affattelse, der var gældende den 7. maj 2002 (BGBl. 2002 I, s. 1529) (herefter »BUrlG«), fastsætter:

»Hvis ferien på grund af arbejdsforholdets ophør helt eller delvis ikke kan gives, skal der udbetales en godtgørelse.«

Twisten i hovedsagen og de præjudicielle spørgsmål

- 9 Sebastian W. Kreuziger gennemførte i perioden fra den 13. maj 2008 til den 28. maj 2010 et forberedende juridisk praktikophold som *Rechtsreferendar* (juridisk praktikant) ved Land Berlin i forbindelse med et offentligretligt uddannelsesforløb, men uden at have status som tjenestemand. Den 28. maj 2010 bestod han den mundtlige prøve ved den anden statseksamen, hvilket indebar, at hans praktikophold og uddannelse hos Land Berlin ophørte.
- 10 Sebastian W. Kreuziger undlod at afholde årlig betalt ferie i perioden fra den 1. januar 2010 til tidspunktet for uddannelsesforholdets ophør. Den 18. december 2010 ansøgte han om at modtage en finansiel godtgørelse på grundlag af den årlige betalte ferie, der ikke var afholdt. Ved afgørelse af 7. januar 2011 afslog præsidenten for Kammergericht (regional appeldomstol, Tyskland) denne ansøgning, og efter indgivelsen af en klage afslog Gemeinsames Juristisches Prüfungsamt der Länder Berlin und Brandenburg (den fælles juridiske prøvningsmyndighed for delstaterne Berlin og Brandenburg, Tyskland) ansøgningen ved afgørelse af 4. maj 2011 med den begrundelse, at EUrlVO ikke fastsætter en sådan ret til godtgørelse, og at direktiv 2003/88 for sit vedkommende kun finder anvendelse på arbejdstagere, mens den i dette direktivs artikel 7, stk. 2, fastsatte finansielle godtgørelse under alle omstændigheder forudsætter, at den berørte ikke har kunnet afholde sin ferie af grunde, som ikke kan tillægges ham.
- 11 Sebastian W. Kreuziger anlagde sag ved Verwaltungsgericht Berlin (forvaltningsdomstol i Berlin, Tyskland) til prøvelse af disse afgørelser. Sagsøgte blev frifundet ved dom af 3. maj 2013. I denne dom bemærkede nævnte retsinstans ligeledes, at EUrlVO ikke fastsætter en ret til tildeling af en finansiel godtgørelse for årlig betalt ferie, der ikke er afholdt ved arbejdsforholdets ophør. Denne retsinstans er desuden af den opfattelse, at selv om artikel 7, stk. 2, i direktiv 2003/88 har direkte virkning, kan den heller ikke danne grundlag for en sådan rettighed for Sebastian W. Kreuziger, eftersom denne rettighed ville forudsætte, at den berørte part af grunde, som han ikke har nogen indflydelse på, ikke har kunnet gøre brug af sin ret til årlig betalt ferie inden arbejdsforholdets ophør.

- 12 Idet Verwaltungsgericht Berlin (forvaltningsdomstol i Berlin, Tyskland) udtalte, at EUrLVO's § 9 fastsætter en pligt for arbejdstageren til at afholde sin ferie, og idet den fandt, at nævnte bestemmelse dermed indebærer en forpligtelse for den berørte part til at indgive ansøgning herom, fastslog denne retsinstans desuden, at en sådan national lovgivning, der vedrører de nærmere regler for udøvelsen af retten til årlig ferie, er i overensstemmelse med artikel 7, stk. 1, i direktiv 2003/88. Idet Sebastian W. Kreuziger imidlertid bevidst undlod at indgive en sådan ansøgning, selv om han var vidende om, at hans arbejdsforhold ville ophøre den 28. maj 2010, bortfaldt hans ret til årlig betalt ferie fra denne sidstnævnte dato.
- 13 Sebastian W. Kreuziger indbragte denne dom for den forelæggende ret, Oberverwaltungsgericht Berlin-Brandenburg (appeldomstol i forvaltningsretlige sager i Berlin-Brandenburg, Tyskland). Denne retsinstans har for sit vedkommende konstateret, at EUrLVO ikke indeholder nogen bestemmelse, der giver Sebastian W. Kreuziger ret til en finansiell godtgørelse for ikke afholdt årlig betalt ferie, hvorfor en sådan eventuel ret i tilfælde af, at artikel 7, stk. 2, i direktiv 2003/88 ikke er gennemført i national ret, i det foreliggende tilfælde kun kan følge af denne bestemmelses direkte virkning.
- 14 Den forelæggende ret er i denne forbindelse indledningsvis af den opfattelse, at Sebastian W. Kreuziger, som juridisk praktikant, er omfattet af det personelle anvendelsesområde for direktiv 2003/88.
- 15 Sebastian W. Kreuziger opfylder dernæst de to udtrykkelige betingelser, der er nævnt i dette direktivs artikel 7, stk. 2, nemlig at hans arbejdsforhold var ophørt, da han fremsatte krav om en finansiell godtgørelse, og at han ikke på datoen for ophøret af dette arbejdsforhold havde afholdt al den årlige ferie, som han var berettiget til.
- 16 Endelig har den forelæggende ret anført, at den imidlertid er i tvivl om, hvorvidt retten til at opnå en finansiell godtgørelse for årlig betalt ferie, der ikke er afholdt, uden for disse to udtrykkelige betingelser, og således som fastslået af Verwaltungsgericht Berlin (forvaltningsdomstol i Berlin, Tyskland), kan udelukkes, når arbejdstageren ikke har ansøgt om ferie før arbejdsforholdets ophør, selv om han havde mulighed herfor, og om en sådan ret mere generelt er betinget af, at arbejdstageren af grunde, som han ikke har nogen indflydelse på, ikke har været i stand til at gøre brug af sin ret til årlig betalt ferie inden arbejdsforholdets ophør.
- 17 På denne baggrund har Oberverwaltungsgericht Berlin-Brandenburg (appeldomstolen i forvaltningsretlige sager i Berlin-Brandenburg) besluttet at udsætte sagen og at forelægge Domstolen følgende præjudicielle spørgsmål:
- »1) Skal artikel 7, stk. 2, i direktiv [2003/88] fortolkes således, at denne bestemmelse er til hinder for nationale retsfor skrifter eller praksis, hvorefter retten til finansiell godtgørelse ved et arbejdsforholds ophør er udelukket, såfremt arbejdstageren ikke har ansøgt om den årlige betalte ferieperiode, selv om han havde mulighed herfor?
- 2) Skal artikel 7, stk. 2, i direktiv [2003/88] fortolkes således, at denne bestemmelse er til hinder for nationale retsfor skrifter eller praksis, hvorefter retten til finansiell godtgørelse ved et arbejdsforholds ophør er betinget af, at arbejdstageren af grunde, som han ikke har nogen indflydelse på, ikke har været i stand til at gøre brug af sin ret til årlig betalt ferie inden arbejdsforholdets ophør?»

De præjudicielle spørgsmål

Indledende bemærkninger

- 18 Indledningsvis bemærkes, at det fremgår af forelæggelsesafgørelsen, at den nationale lovgivning, der finder anvendelse på tvisten i hovedsagen, ikke indeholder en bestemmelse om udbetaling af en finansiell godtgørelse til juridiske praktikanter for årlig betalt ferie, der ikke er afholdt ved arbejdsforholdets ophør. Bestemmelsen i BUrlG om en sådan godtgørelse finder ikke anvendelse på dem.
- 19 Henset til denne omstændighed har den forelæggende ret desuden præciseret, at den af sagsøgeren i hovedsagen nedlagte påstand om tildeling af en sådan godtgørelse kun vil kunne imødekommes, hvis den berørte part kan gøre krav på en sådan godtgørelse direkte på grundlag af artikel 7, stk. 2, i direktiv 2003/88.
- 20 Det skal i denne henseende bemærkes, at det følger af Domstolens faste praksis, at borgerne i alle tilfælde, hvor bestemmelserne i et direktiv ud fra et indholdsmæssigt synspunkt fremstår som ubetingede og tilstrækkeligt præcise, ved de nationale retter kan påberåbe sig disse bestemmelser over for staten, enten når denne ikke rettidigt har gennemført direktivet i national ret, eller når den ikke har gennemført det korrekt (dom af 24.1.2012, Dominguez, C-282/10, EU:C:2012:33, præmis 33 og den deri nævnte retspraksis). Det bemærkes desuden, at borgerne, når de i forhold til en stat kan støtte ret på et direktiv, kan påberåbe sig dette, uanset i hvilken egenskab staten har handlet, dvs. som arbejdsgiver eller som offentlig myndighed. Det er nemlig i begge tilfælde væsentligt at hindre, at staten kan forbedre sin retsstilling ved ikke at efterkomme EU-retten (dom af 24.1.2012, Dominguez, C-282/10, EU:C:2012:33, præmis 38 og den deri nævnte retspraksis).
- 21 På baggrund af disse betragtninger har Domstolen anerkendt, at borgerne kan støtte ret på ubetingede og tilstrækkeligt præcise direktivbestemmelser over for bl.a. en medlemsstat og alle dens administrative organer, herunder de decentraliserede myndigheder (jf. i denne retning dom af 7.8.2018, Smith, C-122/17, EU:C:2018:631, præmis 45 og den deri nævnte retspraksis).
- 22 Hvad angår artikel 7, stk. 2, i direktiv 2003/88 følger det af Domstolens praksis, at denne bestemmelse ikke opstiller nogen anden betingelse for opnåelse af retten til en finansiell godtgørelse end den, der vedrører den omstændighed dels, at arbejdsforholdet er ophørt, dels, at arbejdstageren ikke har afholdt alle de årlige ferier, som han havde ret til på tidspunktet for ophøret af arbejdsforholdet. Denne ret tillægges nemlig direkte ved dette direktiv, og den kan ikke underlægges andre betingelser end dem, der udtrykkeligt er fastsat i direktivet (jf. i denne retning dom af 12.6.2014, Bollacke, C-118/13, EU:C:2014:1755, præmis 23 og 28, og af 20.7.2016, Maschek, C-341/15, EU:C:2016:576, præmis 27). Nævnte bestemmelse opfylder således kriterierne om, at den skal være ubetinget og tilstrækkeligt præcis og opfylder dermed de nødvendige betingelser for at have direkte virkning.
- 23 I det foreliggende tilfælde følger det heraf, at den omstændighed, at den gældende nationale lovgivning ikke foreskriver udbetaling af en finansiell godtgørelse for årlig betalt ferie, der ikke er afholdt, når arbejdsforholdet for juridiske praktikanter ophører, ikke i sig selv kan være til hinder for, at Sebastian W. Kreuziger kan opnå en sådan godtgørelse direkte på grundlag af artikel 7, stk. 2, i direktiv 2003/88 fra hans tidligere arbejdsgiver, Land Berlin, idet denne sidstnævnte har status som offentlig myndighed. For så vidt som det godtgøres, at Sebastian W. Kreuziger opfylder de krav, der er fastsat i denne sidstnævnte bestemmelse, er de nationale domstole således forpligtet til at undlade at anvende de nationale regler eller den nationale praksis, som forhindrer tildelingen af en sådan godtgørelse.

Det første spørgsmål

- 24 Hvad angår det første spørgsmål, skal det indledningsvis bemærkes, at selv om den forelæggende ret ikke i det første spørgsmål har angivet den i det foreliggende tilfælde omhandlede nationale lovgivning, kan det af oplysningerne i forelæggelsesafgørelsen udledes, at det drejer sig om EUrIVO's § 9.
- 25 Selv om den forelæggende ret ikke har taget stilling til rækkevidden af EUrIVO's § 9 inden for rammerne af tvisten i hovedsagen, har den anført, således som det fremgår af denne doms præmis 12, at i den dom, som er blevet appelleret for den forelæggende ret, har Verwaltungsgericht Berlin (forvaltningsdomstol i Berlin) for sit vedkommende fastslået, at denne nationale bestemmelse pålægger arbejdstageren en forpligtelse til at ansøge om at afholde sin årlige betalte ferie. Denne sidstnævnte retsinstans har fastslået, at idet Sebastian W. Kreuziger har undladt at opfylde denne forpligtelse, som retsinstansen anser for at være i overensstemmelse med artikel 7, stk. 1, i direktiv 2003/88, er sagsøgerens ret til årlig betalt ferie bortfaldet på tidspunktet for arbejdsforholdets ophør.
- 26 Endvidere har den forelæggende ret, som det fremgår af denne doms præmis 16, præciseret, at den har forelagt Domstolen et præjudicielt spørgsmål, fordi den er i tvivl om, hvorvidt den af Verwaltungsgericht Berlin (forvaltningsdomstol i Berlin) anlagte fortolkning er forenelig med direktiv 2003/88.
- 27 Under disse omstændigheder skal det første spørgsmål forstås således, at det ønskes oplyst, om artikel 7 i direktiv 2003/88 skal fortolkes således, at den er til hinder for en national lovgivning, så som EUrIVO's § 9, for så vidt som denne indebærer, at en arbejdstager, der har undladt at ansøge om at udøve sin ret til årlig betalt ferie før arbejdsforholdets ophør, automatisk mister de årlige betalte feriedage, som den pågældende havde ret til i henhold til EU-retten i forbindelse med dette ophør, samt den hertil svarende ret til en finansiell godtgørelse for årlig betalt ferie, der ikke er afholdt.
- 28 I denne forbindelse bemærkes indledningsvis, at en arbejdstagers ret til årlig betalt ferie ifølge Domstolens faste praksis skal betragtes som et særligt vigtigt princip i Unionens sociallovgivning, der ikke kan fraviges, og som skal gennemføres af de kompetente nationale myndigheder inden for de udtrykkelige grænser, der er fastsat ved direktiv 2003/88 (jf. i denne retning dom af 12.6.2014, Bollacke, C-118/13, EU:C:2014:1755, præmis 15 og den deri nævnte retspraksis).
- 29 Desuden bemærkes, at retten til årlig betalt ferie ikke blot skal betragtes som et særligt vigtigt princip i Unionens sociallovgivning, men at den endvidere udtrykkeligt fremgår af artikel 31, stk. 2, i Den Europæiske Unions charter om grundlæggende rettigheder, som i medfør artikel 6, stk. 1, TEU har samme juridiske værdi som traktaterne (dom af 30.6.2016, Sobczyszyn, C-178/15, EU:C:2016:502, præmis 20 og den deri nævnte retspraksis).
- 30 Da hovedsagen vedrører et afslag på at betale en finansiell godtgørelse for årlig betalt ferie, der ikke er afholdt på datoen for ophøret af det arbejdsforhold, der har bestået mellem parterne i hovedsagen, skal det bemærkes, at når arbejdsforholdet er ophørt, er den faktiske afholdelse af den betalte årlige ferie, som arbejdstageren har ret til, ikke længere mulig. For at undgå at arbejdstageren på grund af umuligheden heraf fratages denne ret, selv i form af et udbetalt pengebeløb, bestemmer artikel 7, stk. 2, i direktiv 2003/88, at arbejdstageren er berettiget til en finansiell godtgørelse for de årlige betalte feriedage, der ikke er afholdt (jf. i denne retning dom 12.6.2014, Bollacke, C-118/13, EU:C:2014:1755, præmis 17 og den deri nævnte retspraksis).
- 31 Som anført i denne doms præmis 22 har Domstolen fremhævet, at artikel 7, stk. 2, i direktiv 2003/88 ikke opstiller nogen anden betingelse for opnåelse af retten til en finansiell godtgørelse end den, der vedrører den omstændighed dels, at arbejdsforholdet er ophørt, dels, at arbejdstageren ikke har afholdt alle de årlige feriedage, som han havde ret til på tidspunktet for ophøret af arbejdsforholdet.

- 32 I denne henseende følger det af Domstolens praksis, at denne bestemmelse skal fortolkes således, at den er til hinder for nationale retsfor skrifter eller praksis, hvorefter der ikke ved arbejdsforholdets ophør udbetales nogen finansi el godtgørelse for årlig betalt ferie, som ikke er afholdt, til en arbejdstager, som ikke har været i stand til at afholde al den ferie, som den pågældende havde ret til inden dette arbejdsforholds ophør, bl.a. fordi arbejdstageren var på sygeorlov inden for hele eller en del af referenceperioden og/eller overførselsperioden (dom af 20.1.2009, Schultz-Hoff m.fl., C-350/06 og C-520/06, EU:C:2009:18, præmis 62, af 20.7.2016 Maschek, C-341/15, EU:C:2016:576, præmis 31, og af 29.11.2017, King, C-214/16, EU:C:2017:914, præmis 65).
- 33 Domstolen har ligeledes fastslået, at artikel 7 i direktiv 2003/88 ikke kan fortolkes således, at den ret til årlig betalt ferie, og dermed retten til den finansielle godtgørelse, der er fastsat i denne artikels stk. 2, kan bortfalde som følge af arbejdstagerens død. I denne henseende har Domstolen bl.a. fremhævet, at hvis forpligtelsen til betaling af den årlige ferie bortfaldt med ophøret af arbejdsforholdet på grund af arbejdstagerens død, ville denne omstændighed have den konsekvens, at en uforudsigelig hændelse ville medføre et fuldstændigt tab med tilbagevirkende kraft af selve retten til årlig ferie, således som fastsat i nævnte artikel 7 (jf. i denne retning dom af 12.6.2014, Bollacke, C-118/13, EU:C:2014:1755, præmis 25, 26 og 30).
- 34 Hvad angår hovedsagen skal det bemærkes, at ifølge oplysningerne i forelæggelsesafgørelsen, og som det er anført i denne doms præmis 25-27, er afslaget fra Sebastian W. Kreuzigers tidligere arbejdsgiver på at betale ham en finansi el godtgørelse for årlig betalt ferie, der ikke er afholdt ved arbejdsforholdets ophør, bl.a. baseret på en national retsfor skrift, i dette tilfælde EUrIVO's § 9, i henhold til hvilken retten til den nævnte ferie var bortfaldet ikke som følge af arbejdsforholdets ophør som sådan, men som følge af den omstændighed, at Sebastian W. Kreuziger ikke havde ansøgt om at afholde ferien i løbet af arbejdsforholdet.
- 35 Spørgsmålet er derfor nærmere bestemt, om Sebastian W. Kreuziger, i lyset af Domstolens praksis som nævnt i denne doms præmis 31, på datoen for det i hovedsagen omhandlede arbejdsforholds ophør fortsat havde ret til årlig betalt ferie, som ville kunne omdannes til en finansi el godtgørelse som følge af dette arbejdsforholds ophør.
- 36 Dette spørgsmål vedrører således først og fremmest fortolkningen af artikel 7, stk. 1, i direktiv 2003/88, og med spørgsmålet ønskes det oplyst, om denne bestemmelse er til hinder for, at den ret, som den sikrer, vil kunne bortfalde automatisk i tilfælde, hvor den årlige ferie ikke er afholdt, med den begrundelse, at arbejdstageren ikke har ansøgt om at udøve denne ret i løbet af arbejdsforholdet.
- 37 Det skal i denne henseende for det første bemærkes, at det ikke kan udledes af Domstolens praksis, der er nævnt i denne doms præmis 30-33, at artikel 7 i direktiv 2003/88 skal fortolkes således, at uanset hvilken årsag, der ligger til grund for, at en arbejdstager undlader at afholde den årlige betalte ferie, vil denne arbejdstager fortsat have ret til årlig ferie som omhandlet i denne artikels stk. 1, og, i tilfælde af arbejdsforholdets ophør, ret til at erstatte denne ferie med en finansi el godtgørelse i henhold til samme artikels stk. 2.
- 38 Selv om det for det andet ganske vist følger af fast retspraksis, at for at sikre overholdelsen af denne for arbejdstagerne grundlæggende ret til årlig betalt ferie, der er anerkendt i EU-retten, kan artikel 7 i direktiv 2003/88 ikke underlægges en streng fortolkning til skade for de rettigheder, som en arbejdstager kan udlede heraf (jf. i denne retning dom af 12.6.2014, Bollacke, C-118/13, EU:C:2014:1755, præmis 22 og den deri nævnte retspraksis), skal det imidlertid ligeledes bemærkes, at den betalte ferie som fastsat i denne artikels stk. 1, tilsigter at gøre det muligt for arbejdstageren at tage den ferie, han har ret til (jf. i denne retning dom af 16.3.2006, Robinson-Steele m.fl., C-131/04 og C-257/04, EU:C:2006:177, præmis 49).

- 39 Det følger af Domstolens faste praksis, at den ret til årlig ferie, der er fastsat i artikel 7 i direktiv 2003/88, nemlig har til formål at give arbejdstageren mulighed for dels at hvile ud efter udførelsen af de arbejdsopgaver, der påhviler ham i henhold til ansættelseskontrakten, dels at have en periode til rådighed, hvorunder han kan slippe af og nyde sin fritid (dom af 20.7.2016, Maschek, C-341/15, EU:C:2016:576, præmis 34 og den deri nævnte retspraksis).
- 40 Ved at fastsætte, at den minimale årlige betalte ferieperiode ikke kan erstattes med en finansiell godtgørelse, medmindre arbejdsforholdet ophører, tilsigter artikel 7, stk. 2, i direktiv 2003/88 bl.a. at sikre, at en arbejdstager har en reel hviletid med henblik på en effektiv beskyttelse af hans sikkerhed og sundhed (jf. i denne retning dom af 16.3.2006, Robinson-Steele m.fl., C-131/04 og C-257/04, EU:C:2006:177, præmis 60 og den deri nævnte retspraksis).
- 41 Det bemærkes for det tredje, at det, som det fremgår af selve ordlyden af artikel 7 i direktiv 2003/88 og af Domstolens praksis, er overladt til medlemsstaterne at fastsætte betingelserne for udøvelsen og gennemførelsen af retten til årlig betalt ferie i deres nationale lovgivning ved at præcisere de konkrete omstændigheder, hvorunder arbejdstagerne kan gøre brug af denne ret (dom af 20.1.2009, Schultz-Hoff m.fl., C-350/06 og C-520/06, EU:C:2009:18, præmis 28 og den deri nævnte retspraksis).
- 42 I denne forbindelse har Domstolen bl.a. præciseret, at artikel 7, stk. 1, i direktiv 2003/88 i princippet ikke er til hinder for en national lovgivning, der fastsætter bestemmelser om udøvelsen af den ret til årlig betalt ferie, som udtrykkeligt er fastsat i direktivet, selv om denne lovgivning indebærer, at retten hertil fortabes ved udløbet af reference- eller overførselsperioden, dog under den forudsætning, at en arbejdstager, som har fortabt retten til årlig betalt ferie, faktisk har haft mulighed for at gøre brug af den ret hertil, som tilkommer ham efter nævnte direktiv (dom af 20.1.2009, Schultz-Hoff m.fl., C-350/06 og C-520/06, EU:C:2009:18, præmis 43).
- 43 Nationale bestemmelser som EURLVO's § 9 henhører imidlertid under de nærmere regler for udøvelsen af retten til årlig ferie som omhandlet i artikel 7, stk. 1, i direktiv 2003/88 og Domstolens praksis, der er nævnt i foregående præmis.
- 44 Bestemmelser af denne type er en del af de nationale retsregler og procedurer, som finder anvendelse ved fastsættelsen af arbejdstagernes ferie, og som tilsigter at tage højde for de foreliggende forskellige interessehensyn (jf. i denne retning dom af 10.9.2009, Vicente Pereda, C-277/08, EU:C:2009:542, præmis 22).
- 45 Som det imidlertid fremgår af denne doms præmis 42 er det vigtigt at sikre, at sådanne nationale bestemmelser ikke kan føre til bortfald af den ret til årlig betalt ferie, som arbejdstageren har optjent, selv om den pågældende ikke faktisk har haft mulighed for at udøve disse rettigheder.
- 46 I det foreliggende tilfælde skal det bemærkes, at det fremgår af forelæggelsesafgørelsen, at EURLVO's § 9 synes at blive fortolket af Verwaltungsgericht Berlin (forvaltningsdomstol i Berlin) således, at den omstændighed, at en arbejdstager ikke har ansøgt om at afholde sin årlige betalte ferie inden arbejdsforholdets ophør automatisk har den konsekvens, at arbejdstageren i forbindelse med dette ophør mister sin ret til den nævnte ferie samt den hertil svarende ret til en finansiell godtgørelse for årlig betalt ferie, der ikke er afholdt.
- 47 Som generaladvokaten imidlertid har anført i punkt 34 i forslaget til afgørelse tilsidesætter et sådant automatisk bortfald af retten til årlig betalt ferie, der ikke er underlagt forudgående undersøgelse af, om arbejdstageren rent faktisk har haft mulighed for at udøve denne ret, de grænser, som er nævnt i denne doms præmis 42, der nødvendigvis pålægges medlemsstaterne, når de fastlægger de nærmere regler for udøvelsen af denne ret.

- 48 Arbejdstageren skal nemlig anses for den svage part i arbejdsforholdet, således at det er nødvendigt at forhindre, at arbejdsgiveren bruger sin stilling til at pålægge arbejdstageren en begrænsning af dennes rettigheder. Henset til denne status som svag part kan en sådan arbejdstager nemlig afskrækkes fra at gøre sine rettigheder udtrykkeligt gældende over for sin arbejdsgiver, idet påberåbelse af rettighederne vil kunne medføre, at arbejdsgiveren træffer foranstaltninger vedrørende arbejdsforholdet til skade for arbejdstageren (jf. i denne retning dom af 25.11.2010, Fuß, C-429/09, EU:C:2010:717, præmis 80 og 81 og den deri nævnte retspraksis).
- 49 Incitamenterne til at give afkald på ferie eller til at foranledige, at arbejdstagerne giver afkald herpå, er i øvrigt uforenelige med formålene med retten til årlig betalt ferie, således som de er anført i denne doms præmis 39 og 40, som bl.a. vedrører behovet for at sikre arbejdstagerens ret til en reel hviletid med henblik på en effektiv beskyttelse af hans sikkerhed og sundhed (jf. i denne retning dom af 6.4.2006, Federatie Nederlandse Vakbeweging, C-124/05, EU:C:2006:244, præmis 32). Enhver praksis eller undladelse fra en arbejdsgiver, der har en potentielt afskrækkende virkning på, om en arbejdstager afholder den årlige ferie, er derfor ligeledes uforenelig med formålet om retten til årlig betalt ferie (dom af 29.11.2017, King, C-214/16, EU:C:2017:914, præmis 39 og den deri nævnte retspraksis).
- 50 Under disse omstændigheder er det vigtigt at undgå en situation, hvor byrden med at sikre den effektive udøvelse af retten til årlig betalt ferie fuldt ud er overført til arbejdstageren, mens arbejdsgiveren således har mulighed for at undgå at opfylde sine egne forpligtelser med den begrundelse, at en ansøgning om årlig betalt ferie ikke er blevet indgivet af arbejdstageren.
- 51 Selv om det i denne forbindelse skal præciseres, at overholdelsen af den forpligtelse, der for arbejdsgiveren følger af artikel 7 i direktiv 2003/88, ikke må være så vidtgående, at den indebærer et krav til arbejdsgiveren om, at han tvinger sine arbejdstagere til at udøve deres ret til årlig betalt ferie (jf. i denne retning dom af 7.9.2006, Kommissionen mod Det Forenede Kongerige, C-484/04, EU:C:2006:526, præmis 43), skal nævnte arbejdsgiver ikke desto mindre sikre sig, at arbejdstageren sættes i stand til at udøve sin ret (jf. i denne retning dom af 29.11.2017, King, C-214/16, EU:C:2017:914, præmis 63).
- 52 Som generaladvokaten ligeledes har anført i punkt 43-45 i sit forslag til afgørelse er arbejdsgiveren i denne forbindelse bl.a. forpligtet til, henset til den bindende karakter af retten til årlig betalt ferie og med henblik på at sikre den effektive virkning af artikel 7 i direktiv 2003/88, helt konkret og gennemskueligt at sikre sig, at arbejdstageren faktisk er i stand til at afholde sin årlige betalte ferie, idet arbejdsgiveren skal opfordre den pågældende til at gøre dette, om nødvendigt udtrykkeligt, samtidig med, at arbejdsgiveren præcist og i god, således at denne ferie stadig er egnet til at sikre den berørte den hvile og afslapning, som tilsigtes dermed, oplyser arbejdstageren om, at han, såfremt han ikke afholder sin ferie, fortaber retten hertil efter udløbet af referenceperioden eller en godkendt overførselsperiode, eller ved arbejdsforholdets ophør, når dette ophør indtræder i løbet af en sådan periode.
- 53 Bevisbyrden i denne henseende påhviler i øvrigt arbejdsgiveren (jf. analogt dom af 16.3.2006, Robinson-Steele m.fl., C-131/04 og C-257/04, EU:C:2006:177, præmis 68). Såfremt arbejdsgiveren ikke er i stand til at bevise, at han har udvist den krævede omhu for at sikre, at arbejdstageren faktisk var i stand til at afholde den årlige betalte ferie, som han var berettiget til, må det antages, at et bortfald af denne ret til ferie, og, i tilfælde af arbejdsforholdets ophør, den hertil knyttede manglende udbetaling af en finansiel godtgørelse for ikke afholdt ferie, tilsidesætter henholdsvis artikel 7, stk. 1, og artikel 7, stk. 2, i direktiv 2003/88.
- 54 Hvis arbejdsgiveren derimod er i stand til at føre det bevis, der påhviler ham i denne henseende, således at det fremgår, at arbejdstageren bevidst og med fuldt kendskab til konsekvenserne heraf, har undladt at afholde sin årlige betalte ferie, efter at have været bragt i stand til effektivt at udøve sin ret

hertil, er artikel 7, stk. 1 og 2, i direktiv 2003/88 ikke til hinder for fortabelsen af denne ret eller, i tilfælde af arbejdsforholdets ophør, fortabelsen af den hertil svarende finansielle godtgørelse for årlig betalt ferie, der ikke er afholdt.

- 55 Som anført af generaladvokaten i punkt 52 og 53 i forslaget til afgørelse, er enhver fortolkning af artikel 7 i direktiv 2003/88, som vil kunne tilskynde en arbejdstager til bevidst at undlade at tage sin årlige betalte ferie i referenceperioderne eller i en godkendt overførselsperiode for at øge sin løn ved arbejdsforholdets ophør, således som det fremgår af denne doms præmis 49, uforenelig med de formål, der forfølges med indførelsen af retten til årlig betalt ferie.
- 56 Henset til ovenstående betragtninger skal det første spørgsmål besvares med, at artikel 7 i direktiv 2003/88 skal fortolkes således, at den er til hinder for en national lovgivning som den i hovedsagen omhandlede, for så vidt som denne indebærer, at en arbejdstager, der har undladt at ansøge om at udøve sin ret til årlig betalt ferie inden datoen for arbejdsforholdets ophør, automatisk og uden, at der er foretaget en forudgående undersøgelse af, om arbejdsgiveren, bl.a. ved at tilvejebringe tilstrækkelige oplysninger, faktisk har givet arbejdstageren mulighed for at gøre brug af sin ret til årlig betalt ferie inden dette ophør, mister de årlige betalte feriedage, som den pågældende havde ret til i henhold til EU-retten i forbindelse med dette ophør, samt den hertil svarende ret til en finansiell godtgørelse for årlig betalt ferie, der ikke er afholdt.

Det andet spørgsmål

- 57 Henset til besvarelsen af det første spørgsmål er det ufornuddent at besvare det andet spørgsmål.

Sagsomkostninger

- 58 Da sagens behandling i forhold til hovedsagens parter udgør et led i den sag, der verserer for den forelæggende ret, tilkommer det denne at træffe afgørelse om sagsomkostningerne. Bortset fra nævnte parter udgifter kan de udgifter, som er afholdt i forbindelse med afgivelse af indlæg for Domstolen, ikke erstattes.

På grundlag af disse præmisser kender Domstolen (Store Afdeling) for ret:

Artikel 7 i Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 2003/88/EF af 4. november 2003 om visse aspekter i forbindelse med tilrettelæggelse af arbejdstiden skal fortolkes således, at den er til hinder for en national lovgivning som den i hovedsagen omhandlede, for så vidt som denne indebærer, at en arbejdstager, der har undladt at ansøge om at udøve sin ret til årlig betalt ferie inden datoen for arbejdsforholdets ophør, automatisk og uden, at der er foretaget en forudgående undersøgelse af, om arbejdsgiveren, bl.a. ved at tilvejebringe tilstrækkelige oplysninger, faktisk har givet arbejdstageren mulighed for at gøre brug af sin ret til årlig betalt ferie inden dette ophør, mister de årlige betalte feriedage, som den pågældende havde ret til i henhold til EU-retten i forbindelse med dette ophør, samt den hertil svarende ret til en finansiell godtgørelse for årlig betalt ferie, der ikke er afholdt.

Underskrifter